

Date: 3rd January-2026

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH
TEXNOLOGIYASI**

Jumaniyazova Gulshoda Baxodirovna

Osiyo Xalqaro Universiteti 1-kurs

Boshlang'ich ta'lim magistratura yo'nalishi talabasi

Tel: 91995 0838

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishning nazariy asoslari, pedagogik zarurati hamda zamonaviy ta'lim texnologiyalari tahlil qilinadi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi interfaol metodlar, raqamli ta'lim vositalari va reflektiv yondashuvlarning samaradorligi ochib beriladi. Shuningdek, oliy pedagogik ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni bosqichma-bosqich rivojlantirish texnologiyasi taklif etiladi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik texnologiya, kompetensiya, interfaol metodlar, refleksiya.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi nafaqat chuqur fan bilimlari, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish kabi ko'nikmalar bilan belgilanadi. Ayniqsa, globallashuv va axborot oqimining keskin ortishi sharoitida tanqidiy fikrlash bo'lajak o'qituvchining asosiy kasbiy sifatlaridan biriga aylanmoqda. Bugungi kunda ta'lim oluvchilardan tayyor bilimlarni o'zlashtirish emas, balki bilimni tahlil qilish, baholash, solishtirish va yangi xulosalar chiqarish talab etilmoqda. Shu bois bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalasi dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

TANQIDIY FIKRLASH TUSHUNCHASINING NAZARIY ASOSLARI

Tanqidiy fikrlash — bu shaxsning axborotni ongli ravishda tahlil qilishi, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarishi va o'z fikrini asoslab bera olish qobiliyatidir. Ushbu tushuncha falsafa, psixologiya va pedagogika fanlari kesishmasida shakllangan bo'lib, bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuvning markaziy unsurlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Amerikalik pedagog-faylasuf J. Dyui tanqidiy fikrlashni muammoni anglash, taxmin ilgari surish va uni mantiqiy asoslash jarayoni sifatida izohlaydi. P. Facionening qarashlariga ko'ra esa tanqidiy fikrlash — bu tahlil, baholash, tushuntirish va o'z-o'zini nazorat qilishdan iborat murakkab kognitiv faoliyatdir.

**TANQIDIY FIKRLASHNING
NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI**

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyoti insonning fikrlash salohiyati bilan bevosita bog'liq bo'lib,

Date: 3rd January-2026

axborot oqimining keskin ortishi va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi shaxsdan tezkor, asosli va mustaqil qaror qabul qilishni talab etmoqda. Ayniqsa, yosh avlodni har tomonlama barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazish masalasi pedagogika fanining ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy shaxsda ijtimoiy jarayonlarga ongli munosabat bildiradi oladigan, voqelikni tahlil qila oluvchi dunyoqarashni shakllantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonda insonning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, uning intellektual va ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarishda fikrlash turlari orasida tanqidiy fikrlash alohida ahamiyatga ega. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak” degan fikrlari bo‘lajak kadrlarni tayyorlash jarayonida tanqidiy fikrlashni shakllantirish muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Ilmiy adabiyotlarda tanqidiy fikrlash tushunchasiga turlicha yondashuvlar mavjud. Ayrim tadqiqotchilar uni faktlar asosida xulosalar chiqarishga yo‘naltirilgan fikrlash turi sifatida ta’riflasa, boshqalari tanqidiy fikrlashni muhokama jarayonida o‘z pozitsiyasini asoslab bera olish, muqobil fikrlarni tahlil qilish va baholash qobiliyati bilan izohlaydilar. Shuningdek, tanqidiy fikrlash axborotni nafaqat qabul qilish, balki uni ongli ravishda tushunish, baholash va qayta ishlashni ham o‘z ichiga oladi.

Mazkur tushuncha murakkab bo‘lib, unda ratsionallik, xolislik, skeptik yondashuv, dalillarni tekshirish va mantiqiy tahlil kabi jihatlar mujassamdir. Shu asosda aytish mumkinki, tanqidiy fikrlash — bu shaxsning mavjud vaziyatga ongli munosabat bildiradi olishi, o‘z faoliyatini nazorat qilishi, baholashi va zarur hollarda to‘g‘rilay olishini ta’minlovchi fikrlash shaklidir. Tanqidiy fikrlash samarali muloqotni yo‘lga qo‘yish, muammolarni hal etish va shaxsga xos egosentrik yondashuvlarni bartaraf etishda muhim omil hisoblanadi.

“Tanqidiy fikrlash” atamasi XX asrning o‘rtalarida pedagogika faniga kirib kelgan bo‘lib, dastlab K. Popper tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Uning fikricha, tanqidiy fikrlash haqiqatni izlash va xatolarni aniqlashga xizmat qiluvchi intellektual faoliyat shaklidir. Ushbu yondashuvda inson atrof-muhitdan kelayotgan axborotni tasdiqlash yoki rad etish orqali muammolarni hal qiladi. Xorijiy va mahalliy olimlarning tadqiqotlariga ko‘ra, tanqidiy fikrlash refleksiv xarakterga ega bo‘lib, shaxs o‘z tafakkur jarayonini tahlil qiladi va uning to‘g‘riligini baholaydi. Jumladan, D. Halpern tanqidiy fikrlashni maqsadga

erishish ehtimolini oshiruvchi kognitiv strategiyalar majmui sifatida talqin qiladi. Uning yondashuvida tanqidiy fikrlash muammolarni hal etish, xulosalar chiqarish va asosli qaror qabul qilish jarayonida qo‘llaniladigan nazorat qilinuvchi fikrlash turidir.

Pedagogika fanida tanqidiy fikrlash shaxsning idrok etish, o‘rganish va rivojlanish jarayonlari bilan chambarchas bog‘liq holda o‘rganiladi. Klassik pedagogik

Date: 3rd January-2026

qarashlardan boshlab muammoli ta'lim nazariyasigacha bo'lgan tadqiqotlar tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu jarayonda shaxsning tahliliy, mantiqiy va reflektiv fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi. Tanqidiy fikrlashning pedagogik ahamiyati shundaki, u shaxsni muammolarni tahlil qilishga, savollar qo'yishga, dalillarni asoslashga va o'z fikrini erkin ifodalashga o'rgatadi. Tanqidiy fikrlash jarayonida shaxs muammoli vaziyatlarga turli nuqtai nazardan yondashib, eng maqbul yechimni topishga intiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlash uch asosiy bosqichda namoyon bo'ladi: motivatsiya, tushunish va reflektiv fikrlash. Motivatsiya bosqichida shaxsda qiziqish va savollar yuzaga keladi, tushunish bosqichida axborot ongli ravishda tahlil qilinadi, reflektiv bosqichda esa olingan bilimlar baholanadi va yangi xulosalar shakllantiriladi. Xulosa qilib aytganda, tanqidiy fikrlash shaxsning bilim olish jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali shaxsda mustaqil qaror qabul qilish, muammolarni hal etish, jamoada samarali ishlash va o'z fikrini asoslab bera olish ko'nikmalari shakllanadi. Bu esa zamonaviy ta'lim tizimida raqobatbardosh va intellektual salohiyatli kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Pedagogik nuqtai nazardan tanqidiy fikrlash quyidagi tarkibiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

- muammoni aniqlash va to'g'ri qo'yish;
- axborotni tanqidiy tahlil qilish va ishonchliligini baholash;
- dalillarni solishtirish va mantiqiy bog'lash;
- mustaqil xulosa chiqarish;
- refleksiya va metakognitiv faoliyat.

Mazkur komponentlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ta'lim jarayonini tahlil qiluvchi va takomillashtiruvchi subyekt hisoblanadi.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ZARURATI

Bugungi kunda oliy pedagogik ta'lim muassasalari oldida turgan asosiy vazifalardan biri — raqobatbardosh, innovatsion fikrlovchi va kasbiy muammolarni mustaqil hal qila oladigan o'qituvchilarni tayyorlashdir. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim bitiruvchilarda tayyor bilimlarga tayanish holati ustun bo'lib, mustaqil va tanqidiy fikrlash yetarli darajada rivojlanmagan.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'lajak o'qituvchilarga quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- ta'limiy vaziyatlarni chuqur tahlil qilish;
- o'qituvchilarning ehtiyoj va qobiliyatlarini baholash;
- dars jarayonida mos metodlarni tanlash;
- o'z pedagogik faoliyatiga tanqidiy yondashish;
- uzluksiz kasbiy rivojlanishga intilish.

Shuningdek, tanqidiy fikrlash o'qituvchining innovatsion faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Chunki innovatsiyalarni joriy etish uchun mavjud tajribani tahlil qilish,

Date: 3rd January-2026

kamchiliklarni aniqlash va yangi yechimlarni taklif etish talab etiladi. Shu bois, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish oliy pedagogik ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur.

TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI VA BOSQICHLARI

Bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi tizimli, izchil va bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozim. Ushbu texnologiya ta'lim oluvchilarning kognitiv faolligini oshirishga, ularni mustaqil tahlil va xulosaga yo'naltirishga xizmat qiladi.

1. Motivatsion bosqich. Ushbu bosqichda talabalarda tanqidiy fikrlashga ehtiyoj va qiziqish shakllantiriladi. Muammoli savollar, bahsli pedagogik vaziyatlar va real hayotiy misollar orqali ularning fikrlash faoliyati faollashtiriladi.

2. Axborot-tahlil bosqichi. Talabalar turli manbalardan olingan axborotlarni tahlil qiladi, ularning ishonchliligini baholaydi va solishtiradi. Bu jarayonda jadval, diagramma va klasterlardan foydalanish samarali hisoblanadi.

3. Amaliy-faoliyat bosqichi. Keys-stadi, loyihaviy faoliyat, munozara va debatlar orqali talabalar o'z fikrlarini asoslash, himoya qilish va muqobil qarashlarni qabul qilishni o'rganadilar.

4. Reflektiv-baholash bosqichi. Talabalar o'z faoliyatini tahlil qiladi, erishilgan natijalarni baholaydi va kelgusidagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi. Ushbu bosqich tanqidiy fikrlashning mustahkamlanishida muhim ahamiyatga ega.

Mazkur texnologiyaning izchil qo'llanilishi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshiradi.

TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY METOD VA VOSITALAR

Zamonaviy ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun interfaol metodlar va raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar talabalarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi.

Debat va munozaralar talabalarni o'z nuqtai nazarini asoslashga, dalillar keltirishga va mantiqiy fikrlashga o'rgatadi.

Keys-stadi metodi real pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish orqali nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Loyihaviy ta'lim talabalarni mustaqil izlanishga, axborotni qayta ishlashga va jamoada ishlashga undaydi.

Raqamli ta'lim platformalari (masalan, virtual muhitlar, onlayn muhokamalar) tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Reflektiv kundaliklar va portfoliolar esa talabalar faoliyatini tahlil qilish va o'z-o'zini baholashni ta'minlaydi. Ushbu metod va vositalarning uyg'un qo'llanilishi ta'lim samaradorligini oshiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak o'qituvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Tanqidiy fikrlash texnologiyasini oliy

Date: 3rd January-2026

pedagogik ta'lim jarayoniga joriy etish o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur texnologiya asosida tayyorlangan bo'lajak o'qituvchilar kelajakda o'quvchilarda ham mustaqil va tanqidiy fikrlashni shakllantirishga qodir bo'ladi. Shu bois tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan metod va yondashuvlarni takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dewey J. How We Think. — New York.
2. Facione P. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus.
3. Paul R., Elder L. Critical Thinking Tools.
4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha o'quv qo'llanmalar.
5. Oliy ta'limda kompetensiyaviy yondashuvga oid ilmiy maqolalar.